

TOELICHTING OP DE TENTOONSTELLING *STUG EN STOER. DE WEG VAN JO KOSTER VAN HATTEM EN DORA KOCH-STETTER* op 2 juli 2022 in de Museumtuin MTVP Museum Domburg door conservator Francisca van Vloten

Toelichting op de tentoonstelling door conservator Francisca van Vloten

Dames en heren,

We leven in een merkwaardige wereld. Twee jaar COVID hebben wij achter de rug, heel dichtbij woedt een verschrikkelijke oorlog en het verlangen naar een verenigd Europa wordt steeds sterker. Daarin is voor de kunsten een belangrijke rol weggelegd. Kunst gaat van hart tot hart. De kunsten verbreederen, verbinden en overstijgen grenzen.

Het ICEAC is de initiatiefnemer tot de huidige tentoonstelling. Dat Internationale Studiecentrum fungeert als wetenschappelijke poot van EuroArt, de Federatie van Europese Kunstenaarskolonies, waarvan ons museum lid is. *Stug en Stoer* brengt twee vrouwelijke kunstenaars bijeen, die in verschillende kunstenaarskolonies in Europa hebben gewerkt.

Frida Kahlo, Paula Modersohn-Becker, Barbara Hepworth, Jeanne Bieruma Oosting ... en vanaf volgende week *Vrouwenpalet*, in Museum Drachten en Museum De Wieger, met onder meer 'onze' Jacoba van Heemskerck, Charley Toorop en Mies Elout-Drabbe: op veel plaatsen in Nederland en in Europa verrijzen op dit moment tentoonstellingen rond vrouwelijke kunstenaars.

Het lijkt erop dat kunst niet alleen verbreedert, maar ook verzustert. Is zo'n verzustering nu nog noodzakelijk ...?

Ik ga zo'n 130 jaar terug, naar enkele reacties op een tentoonstelling van de Dameskunstvereniging Amsterdam in het najaar van 1891, met ongeveer 100 schilder-, teken-, ets- en aquarelstudies van 40 leerlingen en oud-leerlingen van Nederlandse kunstacademies.

Het weekblad *De Portefeuille* kwam met zuinige lof: de dameskunstvereniging liet met het woord ‘studiën’ zien dat zij de plaats kende die haar – ik citeer – in ‘de voorhal der kunstenaarswereld’ toekwam; en zo bekeken waren er veel verdienstelijke elementen.

De recensent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* keek met ‘voldoening’ naar ‘al die aankomende schilderesjes, deze nog een streekje vernis leggende op haar paneeltje, gene op eene trap staande, een stukje verhangende, een derde zich met de inzendsters bezig houdende, ..., een vierde orders gevende aan den tuinman, die gekomen was om een paar plekjes met groene planten te stoffeeren; allen ijverig in de weer met popelende hartjes en eene aangename en bij de gelegenheid passende bedrijvigheid.’

Zij moesten, aldus de schrijver, voortgaan met zich te wijden aan de beoefening der schilderkunst en vele van hun zusters lokken hun voorbeeld te volgen.

Deze criticus zag gelukkig wel enkele werken die van waarlijk talent getuigden, daaronder een werk van de jonge kunstenaar Jo Koster. Hij eindigde zijn betoog met een advies: ‘Blijft zedig en bescheiden als aan meisjes betaamt, maar durft te durven zoodra gij penseel of teekennen ter hand neemt.’

De vrouwelijke kunstenaars mochten zich dus wel in hun werken uitleven en die op een bescheiden wijze laten zien, maar het leek erop dat hun mannelijke collega’s die bezigheid voornamelijk als tijdspassing in de voorhal van het huwelijk zagen.

Onze huidige tentoonstelling, dames en heren, richt zich op het leven en werk van, zojuist genoemd, Jo Koster en haar Duitse collega Dora Koch-Stetter. Waarom deze twee vrouwen? Bij de ingang van de museumzaal hangt een indrukwekkend zelfportret van ieder van hen; zij kijken daarop beiden afwachtend, waakzaam de wereld in. In mijn ogen stug en stoer.

Hoewel Jo Koster in 1868 werd geboren en Dora Stetter in 1881, kan men hun ontwikkeling toch tegen een zelfde genderachtergrond plaatsen. De samenleving waarin zij opgroeiden, begon pas langzaam aan vrouwen een zelfstandige plaats te geven – laat staan dat zij aan hen een zelfstandige geest zouden toedichten.

Zowel Jo als Dora volgde een tekenopleiding met lesbevoegdheid, daarbij werden ze van huis uit gesteund. Om in hun levensonderhoud te voorzien gaven zij cursussen, terwijl ze tegelijkertijd hun eerste stappen op het pad van de schilderkunst en al gauw de ‘vrije’ schilderkunst zetten.

Bij het zien van een geschilderd bloot meisje van Jo Koster en vervolgens ook van Dora Stetter ontstond bij mij het verlangen deze twee werken en de makers ervan naast elkaar te leggen. Er zijn opvallende overeenkomsten en verschillen: de afgebeelde meisjes zouden zusjes kunnen zijn. Zij lijken uiterlijk op elkaar, ook in hun houding. Daaruit spreekt een jeugdige schuchterheid. De achtergrond is in beide werken niet gespecificeerd; een vrijheid ten opzichte van de academische scholing.

Dora Stetter was 22 jaar oud toen zij het werk in 1903 schilderde, Jo Koster maakte haar schilderij in 1916, op 48-jarige leeftijd.

Als u beide werken straks in de zaal bekijkt, zult u ongetwijfeld denken dat het Duitse werk scheef hangt; dat is ook zo – de lijst is geheel uit balans. Maar het is mij als bruikleennemer van een bruikleenontvanger helaas niet mogelijk daar iets aan te doen – en ik moet toegeven: de scheve lijst heeft een zekere charme.

Na haar tekenopleiding en aansluitend enkele schildercursussen werd Dora Stetter in 1903 aangenomen op de schilderschool van Lovis Corinth in Berlijn. Daar volgde zij vooral lessen

in het schilderen van naakten en portretten. Het loslaten van de traditie in *Mädchen in der Brause* kan worden gezien als het begin van een zoektocht naar de juiste expressie, terwijl je in Jo Koster's *Bloot meisje* vooral een streven naar een harmonische (kleuren-) compositie kunt waarnemen. Dat streven was Jo Koster al vertrouwd; met het neo-impressionisme had zij twintig jaar eerder kennisgemaakt in haar studietijd in Brussel, zij het dat bij haar de pointillistische toets heeft plaatsgemaakt voor een divisionistische.

In die Belgische periode heeft zij onder meer de voor Domburg zo belangrijke kunstenaar Jan Toorop leren kennen.

Jo Koster en Dora Stetter begonnen allebei traditioneel en omarmden vervolgens allebei het modernisme. Gaandeweg hadden zij heel wat obstakels te overwinnen maar zij werkten stug en stoer door. De ene vooral in Frans neo-impressionistische en de andere meestal in Duits expressionistische zin, om uiteindelijk beiden bij hun eigen stijl uit te komen.

Dat zij aan verschillende Europese kunstenaarskolonies verbonden zijn geweest, komt duidelijk in hun werk tot uiting. Daar ontstonden schilderijen en grafiek die de verschillen en overeenkomsten tussen hen accentueren.

Boeiend genoeg, was het voor allebei in België dat de diepgaande bewogenheid, de ware passie in hun werk kwam. Voor Jo op het atelier van Ernest Blanc-Garin in Brussel en voor Dora bijna 20 jaar later in Knokke – bij wie is niet bekend, maar het zou zelfs nog bij Blanc-Garin kunnen zijn geweest, die een buitenhuis in Knokke bezat waar hij tot in zijn late jaren de zomers doorbracht en met leerlingen werkte.

Aan het eind van hun leven hadden beide vrouwen te kampen met gezondheidsproblemen. Jo met een oogafwijking, waardoor zij nog maar met één oog kon zien; Dora met een halfzijdige verlamming na een attaque. Toch bleven ze beiden doorwerken; Dora leerde zelfs te schilderen met haar linkerhand. Enkele voorbeelden daarvan hangen op de tentoonstelling: een portret van haar kleinzoon Johann Klünder en een gezicht op haar tuin, vanuit haar bed geschilderd.

In die laatste periode van haar leven ontdekten kunstvrienden in Dora's huis in Ahrenshoop een kist met doeken uit haar Belgische en aansluitende periode. Daaronder meesterwerken die hebben geleid tot haar herontdekking en waarvan een aantal tot mijn grote plezier op onze tentoonstelling is te zien.

De herontdekking van Jo Koster duurde langer, die had in 1988 plaats. Maar verborgen bleven toen nog heel bijzondere werken uit privécollecties die nu bij ons zijn te zien. Zoals twee gigantische naakten, die Jo op het atelier van Blanc-Garin schilderde, waarmee zij onder haar studiegenoten naam maakte, en enkele ontroerende pastelportretten van de kinderen van haar hartsvriendin Lidy van Spengler. Zij leggen het accent op de veelzijdigheid van Jo.

Zo hebben beide vrouwen intussen gelukkig de plaats gekregen die zij verdienen.

Aanvankelijk zou deze tentoonstelling in de zomer van 2020 plaatshebben. COVID heeft dat verhinderd – dubbel dankbaar ben ik daarom alle Nederlandse en Duitse bruikleengevers die mij even ruimhartig als tevoren toegang tot hun collecties hebben gegeven en het mij mogelijk maakten daar een keuze uit te doen.

Zo'n 35 werken van Dora Koch-Stetter en zo'n 65 werken van Jo Koster heb ik dankzij hen kunnen samenbrengen voor *Stug en Stoer*.

Mijn dank gaat in het bijzonder uit naar het Kunstmuseum in Ahrenshoop, de kleinkinderen van Dora Koch-Stetter in Duitsland, enkele Duitse instellingen en particulieren; en vele Nederlandse particulieren – onder hen de erven van Jo Koster; een prettige bijkomstigheid

daarbij was dat het mij de gelegenheid gaf vele vertrouwde en ook vele lang niet geziene familieleden een bezoekje te brengen.

Dames en heren, als ik door de tentoonstelling loop, weet ik mij omringd door prachtige werken en geniet ik daar intens van. Ik hoop van harte dat u zo meteen, als u door de zaal loopt, er evenzeer van zult genieten.

Dank u wel.

De biografie van Dora Koch-Stetter in De Galerij; schetsboekjes van en een krantenartikel over Jo Koster in de vitrine * Reinier van Lanschot en Francisca van Vloten bij *Zeeuws Interieur* uit 1896 van Jo Koster, *PZC* 2 + 3 juli 2022, foto Dirk-Jan Gjeltema

Impressies van de tentoonstelling